

Arkeologisk förundersökning

Äldsta järnålder i Rasbo

Utbyggnad av förskola

Raä 47
Gåvsta 2:8
Uppsala kommun
Rasbo sn
Uppland

DAN FAGERLUND

UPPLANDSMUSEET

Arkeologisk förundersökning

Äldsta järnålder i Rasbo

Utbyggnad av förskola

Raä 47
Gävsta 2:8
Uppsala kommun
Rasbo sn
Uppland

DAN FAGERLUND

Omslagsbild: Barnen på förskolan följde undersökningen med stort intresse. Eller var det grävmaskinen?

Rapport 2006:08, Arkeologiska avdelningen

© Upplandsmuseet, 2006

GIS, planer och foton: Dan Fagerlund
Digital bildbearbetning: Bengt Backlund

Allmänt kartmaterial: Copyright lantmäteriverket. Medgivande 507-98-3212

Upplandsmuseet, S:t Eriks gränd 6, 753 10 Uppsala
Telefon 018-16 91 00, Telefax 018-69 25 09
www.upplandsmuseet.se

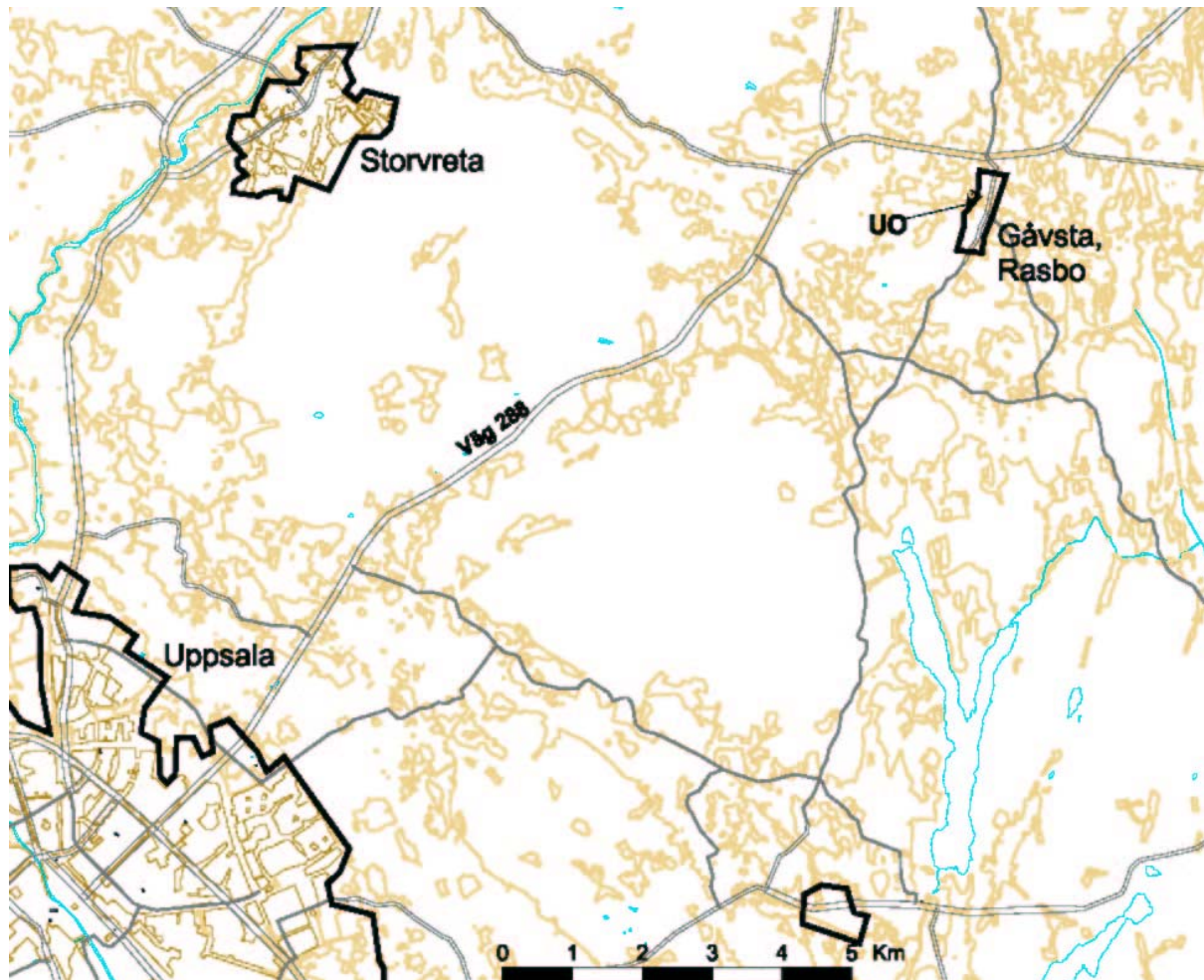
Innehåll

Inledning	6
Topografi och fornlämningsmiljö	7
Målsättning och metod	8
Resultat	10
Anläggningarna	10
Analyserna	11
Tolkning	12
Förslag till kommande antikvariska insatser	13
Referenser	13
Administrativa uppgifter	13

Inledning

Den arkeologiska avdelningen vid Upplandsmuseet utförde under två dagar, den 8 och 9 november år 2005, en förundersökning inför en tillbyggnad av en förskola i Gávsta i Rasbo socken (fig 1). Förundersökningen utfördes i enlighet med beslut, den 2005-11-07, av länsstyrelsen i Uppsala län (dnr 431-8853-05). Uppdragsgivare var Uppsala kommun, fastighetskontoret.

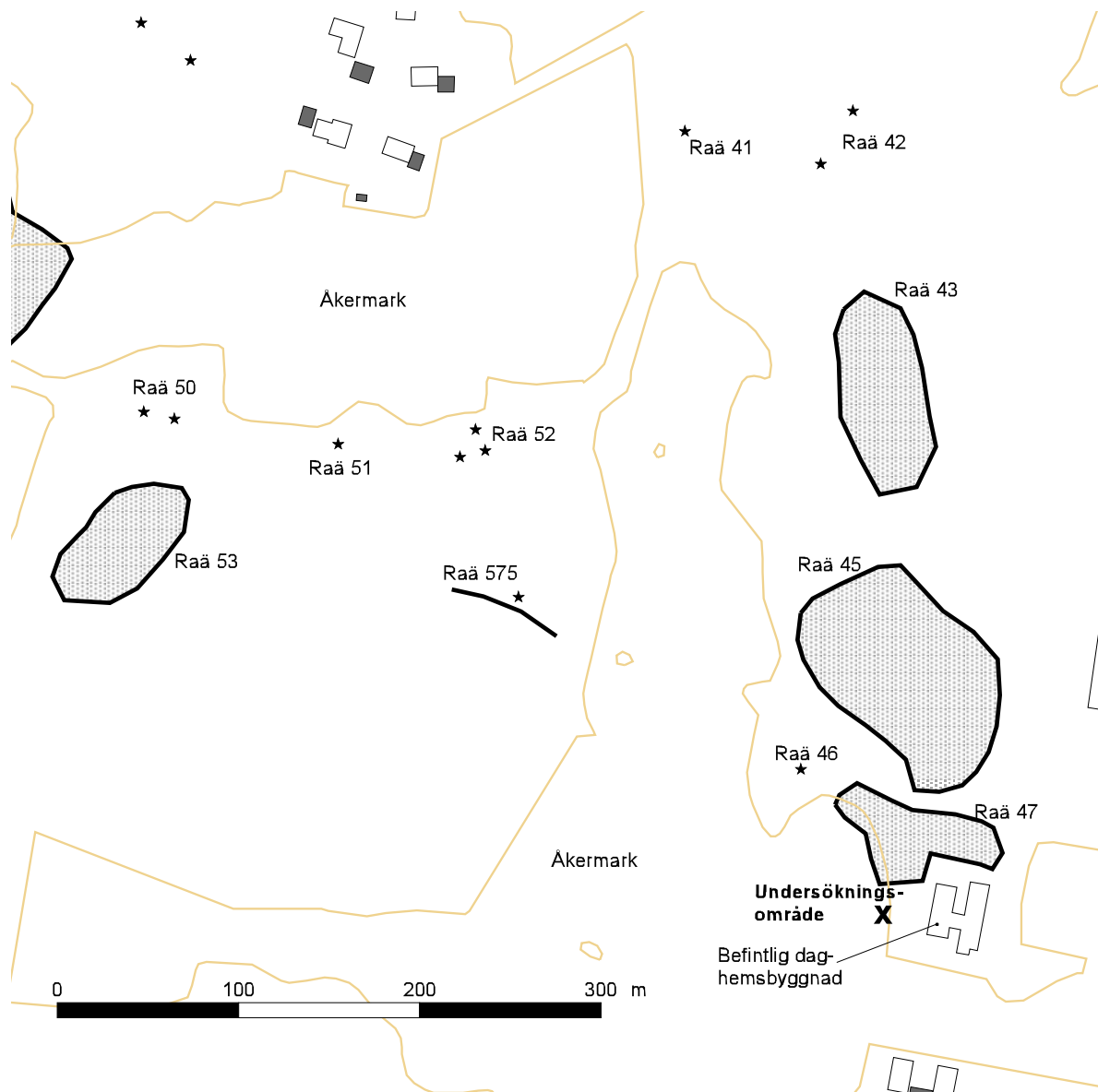
Ansvarig projektledare var Dan Fagerlund som också sammanställt rapporten.

Figur 1. Översiktsplan med undersökningsområdet (UO) markerat, som ligger en dryg mil nordost om Uppsala.

Topografi och fornlämningsmiljö

Området i och runt Gåvsta karakteriseras av ett flikigt åkermarksområde omgivet av mer höglänta partier av hag- eller skogsmarker på moränbunden mark. Den odlade lermarken ligger i allmänhet på en nivå upp till mellan 20 och 25 m över havet och den mer höglänta moränmarken återfinnes mellan ca 25 och 35 m över havet. Den undersökta ytan låg i åkermark väster om den befintliga förskolan (fig 2).

Figur 2. Området väster och nordväst om undersökningsområdet. De fornlämningar som omnämns i rapporten har markerats med respektive fornlämningsnummer.

Den tänkta utbyggnaden ligger i kanten av åkerområdet och gränsar i norr och nordost mot hagmark som ytterligare mot norr övergår i höglänt terräng med ställvis berg i dagen. I hagmarken finns Raä 47 som är ett avgränsat område med sammanlagt fem osäkra stensättningar. Enligt registeruppgifter i fornlämningsregistret kan det röra sig om både gravar och odlingsrösen. Ytterligare en stensättningsliknande lämning, Raä 46, ligger längre åt nordväst. Högre upp i terrängen, norr om detta stråk av osäkra anläggningar i hagmarken, finns gravfältet Raä 45. Det innehåller 25 runda stensättningar. Gravfältet ligger på den södra delen av ett större impedimentområde. Något längre norrut ligger ytterligare ett gravfält, Raä 43 med 10 runda stensättningar. På samma höjdrygg ytterligare längre norrut finns dessutom Raä 41, troligen ett röjningsröse och Raä 42 som är två stensättningar. Några hundra meter längre västerut, på andra sidan av ett upp mot norr uppstickande åkerområde vidtar ytterligare hag- och impedimentmarker med inslag av kända fornlämningar. Dessa indikerar både gravar och boplatssområden, t ex Raä 50-53, som är enskilda stensättningar, en hög och en skärvtenshögd liksom ett gravfält med stensättningar och ett röse. I samma område finns också spår av en stensträng, Raä 575. Intill stensträngen påträffades vid en provundersökning rester av kulturlager (Hjärthner-Holder & Andersson 1985).

Provundersökningen (enligt dåvarande terminologi) som gjordes 1985 inför planerad bostadsbebyggelse i området inkluderade flera ytor, bl a ett område i anslutning till den nu aktuella platsen invid förskolan. I provschakt i kanten av hagmarken intill Raä 47 påträffades kulturlager samt en härd och en skärvtensanhopning. Hjärthner-Holder & Anderson sammanfattade de övergripande resultaten av undersökningen med att fornlämningsmiljön i området präglades av lämningar från främst bronsålder och äldre järnålder. Fornlämningstätheten och lämningarnas karaktär, där gravar dominerar, antyder att omfattande boplatslämningar troligen finns i bl a åkermarken.

Målsättning och metod

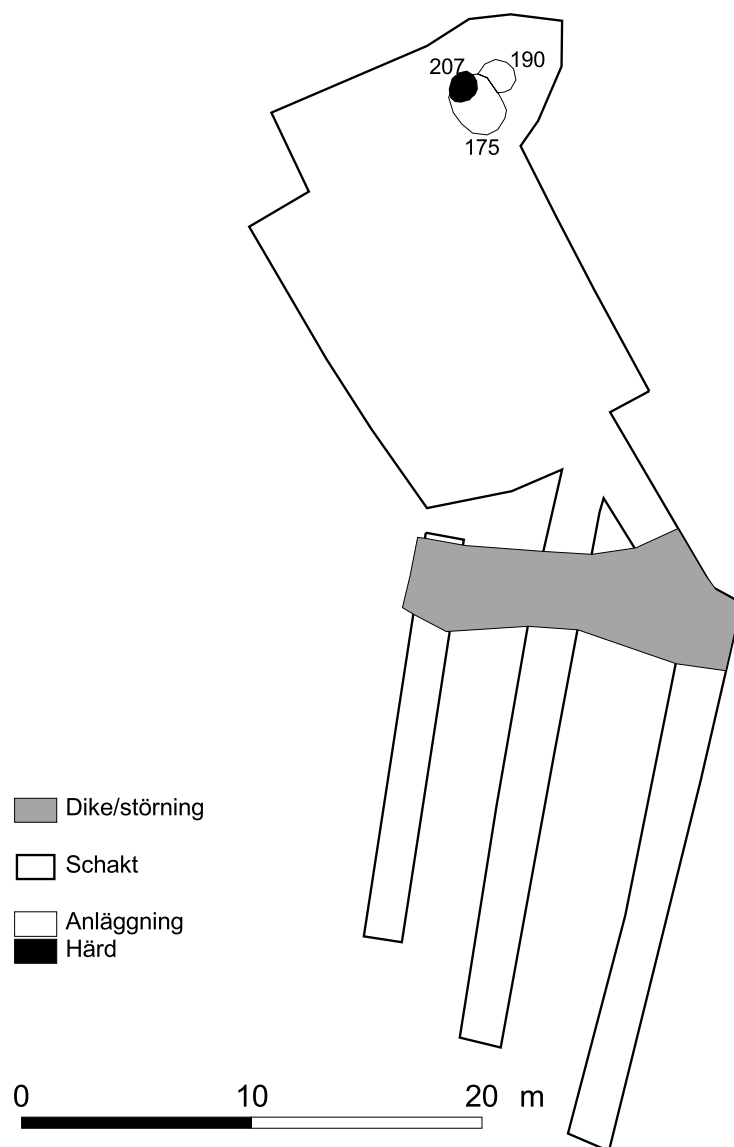
Med ledning av bland annat de resultat som gjordes 1985 fastställde länsstyrelsen i Uppsala län att en utbyggnad av en förskola i Gåvsta skulle föregås av en arkeologisk förundersökning. Raä 46 och i synnerhet Raä 47 skulle också delvis beröras av själva byggnaden (jfr fig 2). Målsättningen med en förundersökning var att fastställa förekomst och karaktär på en eventuell fornlämning inom den exploaterade ytan med vilket strikt avsågs området för själva huskroppen. Övrig mark, dvs lekytor o a runt byggnaden skulle betraktas som parkmark och inbegreps inte i undersökningsområdet. Eftersom undersökningsområdet därmed också var mycket begränsat gavs i länsstyrelsens beslut även möjligheten att göra kompletterande insatser inom ramen för förundersökningen där avsikten var att förenkla eller underlätta kommande ärendehantering.

Då undersökningen visade att fornlämning inom exploateringsytan endast förekom längst i norr i form av enstaka överplöjda anläggningar, utnyttjades möjligheten att göra en kompletterande insats och hela den yta inom vilken fornlämningen förekom schaktades därmed av. De anläggningar som därmed framkom undersöktes därefter och fornlämningen inom exploateringsytan kan enligt undersökaren betraktas som färdigundersökt (se nedan).

Ambitionen var att säkert fastställa fornlämningens utbredning och form inom ytan och att klargöra de påträffade anläggningarnas funktion och ålder. Därmed kan de sättas in i ett större sammanhang och i en diskussion om platsens karaktär, ålder och betydelse.

Förundersökningen genomfördes i två moment. Dels gjordes en sökschaktsgrävning med grävmaskin dels schaktades en yta av i norr där fornlämning förekom. Vid schaktningen togs matjorden bort ner till en nivå där opåverkad lera eller anläggningar påträffades. Matjordslagret var omkring 0,3 m tjockt. De anläggningar som påträffades undersöktes för hand varvid halva anläggningarna grävdes. Profilritningar upprättades på kvarvarande halvor och anläggningarna fotograferades i plan och profil. Fynd tillvaratogs och kol insamlades för ¹⁴C-analyser. Tre anläggningar har sedermera analyserats för vedartsbestämning och datering.

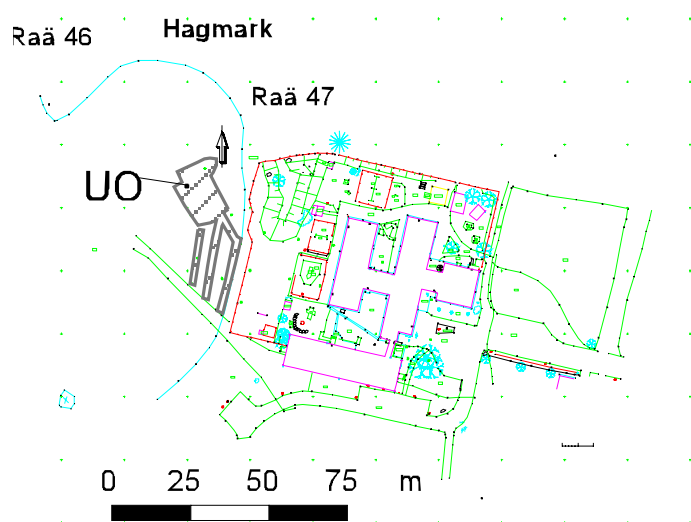
Schakt och anläggningar såväl som fynd och prover har inmätts med totalstation enligt gängse rutiner och allt mätdata har bearbetats i programmet Intrasis.

Figur 3. På figuren syns de schakt som togs upp söderut och den mer sammanhängande yta som grävdes i den norra delen. De påträffade anläggningarna låg längst i norr.

Resultat

Den totala ytan som förundersöktes var ca 370 m² vilket inkluderar den större upptagna ytan i norr (fig 3). Däremot bortprioriterades inhägnade ytor inne på det nuvarande förskoleområdet som dock kommer att bebyggas. Därmed blev det totala undersökningsområdet något mindre än planerat. Med ledning av resultatet kan man dock utgå från att det knappast förekommer några lämningar under lekytorna in mot den befintliga byggnaden (fig 4).

Figur 4. Översikt över undersökningsområdet och befintlig förskolebyggnad.

I den södra delen av undersökningsområdet saknades helt inslag av antikvariskt intresse. Däremot i norr framkom tre tätt liggande anläggningar. De låg precis i kanten av undersökningsområdet. Av de kulturlager som påtalades i provundersökningsschakten vid 1985 års provundersökning syntes inga spår. Det är möjligt att de vidtar längre norrut mot impedimentmarken.

Anläggningarna

Det rörde sig om tre anläggningar. A175, en rundat rektangulär nedgrävning, A190, en stenfylld nedgrävning i kanten av A175 samt A207, en härd som överlagrade A175 (fig 3).

A175 syntes i plan som en 2,6x2 m stor mörkfärgning i ytan. I profil hade anläggningen en relativt plan botten och branta kanter. Djupet var som mest 0,32 m. Fyllningen bestod av en relativt mörk, homogen, lerblandad kulturjord med ett visst inslag av kol och någon enstaka skärvig sten. I fyllningen fanns också inslag av obrända ben (F3), enstaka keramikfragment (F1, F2) och enstaka fragment bränd lera (F4).

Den distinkta och tydliga formen talar för att gropen på ett omsorgsfullt sätt tagits upp för ett speciellt syfte. Den uttalat plana botten, den vida formen och de branta kanterna har kanske bildat ett utrymme ändamålsenligt för att förvara något i, t ex matvaror.

I kanten av A175 fanns en utbuktning, A190, med inslag av kraftiga stenar (fig 3). Fyllningen var också något ljusare och mer melerad. Utbuktningen hade en närmast rund form i plan med en diameter om 1,2 m. I profil syntes en plan botten med sluttande kanter. Djupet var 0,46 m. Stenmaterialet, som fanns ner till en nivå av ca 0,3 m, bestod av 0,05 – 0,25 m stora stenar varav vissa var skärvig. Under stenmaterialet fanns en fyllning som var identisk med fyllningen i den större anläggningen A175 och det var svårt att avgränsa groparna mot varandra (fig 5). Det mest troliga är att bägge anläggningarna varit i bruk ungefär samtidigt och att man förvarat olika saker i groparna. Även i den senare påträffades enkla fynd av boplatskaraktär som obrända ben (F6) och bränd lera (F5).

Figur 5. Foto på A190 i profil. Det går att se den stenfyllda fyllningen i gropens övre del. I bildens högra kant syns profilen av den härd, A207, som låg i ytan.

I ytan av A175 påträffades en härd, A207. Anläggningen fanns i den norra delen. Vid undersökningen och rensningen av anläggningskomplexet syntes härden som en ansamling av skärvig sten och kol i ytan av A175. Vid snittning visade det sig vara en härd (fig 3 & 5). Anläggningen var rund och 0,9 m stor. Formen i profil var skålformad med relativt branta avslutningar i kanterna. Djupet var 0,18 m som mest.

Analyser

För att datera fornlämningen insamlades kol ur de tre anläggningarna för en ¹⁴C-analys. Avsikten var att få en generell datering av verksamheten på platsen och att försöka klargöra tidsrymden mellan de olika aktiviteter som avspeglades av de tydliga

överlagringarna. Inför ¹⁴C-analysen gjordes även en analys av den vedart kolet härstammade ur. Analyserna är sammanställda i nedanstående tabell (tabell 1).

Vedartsanalysen som gjordes av Thomas Bartholin, visade på en stor variation av arter i den större nedgrävningen A175. Här återfanns fragment av tall, björk, al och ek. Björkfragmenten har daterats. I den angränsande nedgrävningen A190 fanns enbart björk, varav några bitar daterats. I härden A207 fanns ek och en varav enen har daterats.

Lab nr	Anl	typ	Material, egenålder	Ålder BP	95,4 %, Prob
UA-32031	175	Nedgrävning	Kol, björk, ≤ 40 år	2 240±40	400-200BC
UA-32032	190	Nedgrävning	Kol, björk, ≤ 40 år	2 130±40	360-290BC, 16,1 % 240-40BC, 79,3 %
UA-32033	207	Härd	Kol, en, ≤ 30 år	2 330±40	520-350BC, 85,7 % 300-230BC, 9,7 %

Tabell 1

Resultatet av analysen som gjordes av Ångströmlaboratoriet i Uppsala visar att aktiviteterna på platsen ägt rum under tidig förromersk järnålder. Förmodligen har också aktiviteterna skett under ett relativt kort tidsspänn. Sett till resultatet, som det framgår av tabell 1, bör härden ha anlagts över den större nedgrävningen A175 någon gång under det tredje århundradet f. Kr. Den andra nedgrävningen verkar vara något yngre. Resultatet av analysen är dock så pass enhetligt att de felmarginaler som varje prov är behäftat med, både vad gäller träets egenålder och den naturvetenskapliga analysens inneboende felmarginal, gör en mer exakt rangordning vanskelig.

Tolkning

¹⁴C-analysen visar att den lilla aktivitetsytan var i bruk under äldsta järnålder. Anläggningarna speglar enkla boplatsgöromål som förvaring, eldning i härdar och deponering av avfall. Rester av avfallet som påträffades i anläggningarna tyder på samma sak. Fynden av keramikfragment vittnar om förvaring och matlagning och inslagen av obrända ben speglar slakt- och/eller matberedning. Lerklining tyder på närheten till hus med lerklinade väggar som kan ha varit bostadshus. De återkommande överlagringarna visar också på en stark platsbundenhet.

Tidigare undersökningar i området har haft indikationer på liknande verksamhet genom fynd av bl a härdar och kulturlager. Den här aktuella förundersökningen har härmed bekräftat att området i förhistorisk tid utnyttjats som boplatsområde och att sådana aktiviteter åtminstone delvis kan knytas till den äldsta järnåldern. Platsen har förmodligen brukats både tidigare, under bronsålder, och senare under järnåldern. På det tyder bl a förekomsten av skärvstenshögar i trakten och de delvis stora gravfälten i närheten.

Förslag till kommande antikvariska insatser

Undersökningen visade att området som skulle bebyggas, i stora delar saknade spår av fast fornlämning under matjorden. Däremot ligger den nordligaste delen av exploateringsområdet inom gränsen för Raä 47. Ungefär inom det området påträffades också de enda spår av förhistoriska aktiviteter som förundersökningen berörde, de nedgrävningar och en härd som beskrivits ovan.

Det framstår som att den kommande utbyggnaden av förskolan inte kommer att beröra några ytterligare fornlämningar vilket även avser lekområdet närmast väster om den befintliga byggnaden.

Upplandsmuseet anser att de lämningar som påträffades längst i norr är att betrakta som undersökta och inga ytterligare antikvariska insatser behöver företas i samband med den aktuella byggnationen. Däremot förordas att framtida exploatering i området omedelbart norr om förskolan behöver göras under antikvarisk övervakning då förhistoriska boplots- och gravfältsaktiviteter vidtar åt det hållet.

Referenser

Hjärtner-Holdar, E. & Anderson, K. 1985. Rapport. Arkeologisk provundersökning. Uppland, Rasbo sn, Gävsta.

Administrativa uppgifter

Plats: Gävsta 2:8, Rasbo socken, Uppland

Fornlämning nr: Raä 47, Rasbo socken

Fornlämningstyp: Boplots, gravar

Undersökningstyp: Arkeologisk förundersökning

Orsak till undersökning: Utbyggnad av förskola

Beställare: Uppsala kommun, fastighetskontoret

Fältarbetsperiod: 8-9 november, 2005

Projektdeltagare: Dan Fagerlund och Andreas Henniuss

Rapportansvarig: Dan Fagerlund

Upplandsmuseets dnr: 837/05

Arkeologiska avdelningens projektnr: UM 8184

Länsstyrelsens dnr och datum för beslut: 431-8853-05, 2005-11-07

Fynd: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv i Morgongåva

Dokumentation: Förvaras på Upplandsmuseet